

Turabova Sümbül Faiq qızı,

Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi və tarixi kafedrasının müəllimi və doktorantı

Ünvan: Bakı ş., Akademik Z.Xəlilov, 23

E-mail: sumbul.turabova@gmail.com

UOT 340.130.5

DOI: 10.30546/2218-9130.03.353.2024.002

MƏHKƏMƏ-HÜQUQ ŞURASININ NORMATİV XARAKTERLİ QƏRARLARI

Açar sözlər: akt, hüquq, məhkəmə, normativ, norma, qanunvericilik, sistem.

Ключевые слова: акт, право, суд, нормативный, норма, законодательство, система.

Keywords: act, law, court, normative, norm, legislation, system.

Son illər ərzində məhkəmə hakimiyyəti sahəsində genişmiqyaslı islahatların həyata keçirilməsi ölkədə müasir məhkəmədaxili idarəetmə modelinin formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. Bu, hakimiyyətlərin bölgüsü prinsipinin təzahürüdür ki, belə olan halda məhkəmələr öz fəaliyyətinin təminatını həyata keçirir və nəticə etibarilə məhkəmələrin və hakimlərin müstəqilliyinə və sərbəstliyinə nail olunur. Hakimler birliyinin əlahiddə bir orqanının yaradılması hakimləri özünüidarəetmə fəaliyyətinə cəlb edir, onları yalnız ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi məsələlərinə deyil, həm də məhkəmə sisteminin daxili və xarici həyatına aid geniş məzmunlu məsələlərin həllinə yönəldir. İstənilən sosial sistem üçün səciyyəvi olan məhkəmələrin daxili həyatı ilə bağlı məsələlər hakimlərin qanuna tabe olan davranışını təmin edən təşkilati, maliyyə və digər məsələlərin həllindən, onların ixtisasının artırılması, yalnız hakimlərin deyil, həm də onun ailə üzvlərinin sosial müdafiəsi tədbirlərinin və təhlükəsizliyinin təmin edilməsindən ibarətdir. Bu mənada R.S.Abdulin düzgün olaraq qeyd edir ki, “sistem daxili idarəetmə

hakimlərin müstəqilliyinin təminatıdır, çünki hakim vəzifəsinə təyin edilmə, hakimlərin vəzifə üzrə yüksəlişi, intizam məsuliyyətinə cəlb edilmə məsələləri icra orqanları tərəfindən deyil, hakimlərin özləri tərəfindən, yaxud hakimlərin iştirakı ilə həll edilir” [6, s. 109].

Şübhəsiz, məhkəmə orqanlarının təşkilini və fəaliyyətini dəqiq şəkildə tənzimləyən qanunvericilik müddəaları ilə yanaşı, məhkəmə hakimiyyətinin özü tərəfindən hakim korpusunun formalaşdırılması və idarə etməsi üzrə qaydaların qəbulu da böyük əhəmiyyət kəsb edir [9, s. 25]. Başqa sözlə desək, “qanunverici nəinki məhkəmə sisteminə öz daxili idarəetmə məsələlərini müstəqil həll etmək üçün əlverişli şərait yaratmalı, həm də məhkəmə hakimiyyətini daxili idarəetmə orqanları ilə təmin etməlidir ki, bu da hakimlərin və məhkəmələrin müstəqilliyinin təminatı olmaqla, sosial mübahisələrin obyektiv baxılması və həlli, hər bir iş üzrə ədalətli məhkəmə qərarının qəbul edilməsinin rəhnidir” [7, s. 229].

Hazırda ölkədə aparılan məhkəmə-hüquq islahatlarına uyğun olaraq məhkəmə özünüidarəetmə orqanının funksiyaları Məhkəmə-Hüquq Şurasına həvalə edilmişdir. Məhkəmə-Hüquq Şurasının fəaliyyəti barədə mühakiməni onun publik-hüquqi təbiətini və xüsusiyyətlərini əks etdirən aktlarına istinadən yürütmək olar. Məhkəmə-Hüquq Şurasının aktları onların zəruriliyi və məhkəmələrin fəaliyyətinin təmin edilməsi, hakimlərin statusu ilə bağlı münasibətlərə hüquqi təsir mexanizmindəki xüsusi rolu baxımından

müstəqil dəyər mahiyyəti daşıyır. Başqa sözlə, hüquqi tənzimləmə məqsədlərinin nail olunmasında Məhkəmə-Hüquq Şurası aktlarının nəticələri bu məhkəmə özünüidarəetmə institutunun səmərəliliyinin göstəricisidir.

Məhkəmə-Hüquq Şurası akt-sənədlərin qəbulu yolu ilə qanunla bu orqana həvalə edilmiş vəzifə və səlahiyyətləri həyata keçirir. Məhkəmə-Hüquq Şurasının aktları məhkəmə muxtariyyətinin real faktorlarından biri olaraq özünütənzimləmənin nəticəsidir. Bu hal Məhkəmə-Hüquq Şurası aktlarının normativ-tənzimləyici sistem çərçivəsində xüsusiyyətlərini, onların məcburiliyini və icrasının təmin olunması vasitələrini üzə çıxarmaq üçün həlledici əhəmiyyətə malikdir.

Məhkəmə-Hüquq Şurasının aktları öz ifadə formalarına, tənzimləmə predmeti və sferasına görə fərqlənir, prosedur qaydalarını, dövlət və bələdiyyə orqanları ilə, ictimai və digər təşkilatlarla, həmçinin vətəndaşlarla qarşılıqlı əlaqə qaydasını əks etdirir; məhkəmələrdə daxili əmək qaydalarını; məhkəmələrin təşkilati, maddi və digər təminatı, eləcə də hakimlərin sosial-hüquqi müdafiəsi məsələlərinin, məhkəmələrin ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi ilə bilavasitə əlaqəsi olmayan və qanunla məhkəmə özünüidarəetmə orqanının yurisdiksiyasına aid edilmiş digər məsələlərinin müəyyənləşdirilməsini özündə ehtiva edir. Belə müəyyənləşmələr qeyri-şəxsi xarakter daşıyır, təkrar istifadə üçün nəzərdə tutulur.

Məhkəmə-Hüquq Şurasının aktları onun səlahiyyətləri çərçivəsində, qanunvericiliyə uyğun olaraq qəbul edilməli, formal müəyyənlik, məcburi dərc olunma və ictimaiyyət üçün əlçatanlıq, məcburilik tələblərinə cavab verməlidir ki, bu da publik-hüquqi icra mexanizminin mövcudluğunu şərtləndirir. Bu aktların dərc olunmasının məcburiliyi haqqında tələbin məzmununu onların rəsmi dərcini nəzərdə tutur ki, bu da həmin aktların məzmununa ictimaiyyətin çıxışını təmin edir.

Q.T.Yermoşinin belə bir fikri ilə razılaşmaq olar ki, “hakimlər birliyinin məhkəmə orqanla-

rının təşkili və fəaliyyəti, hakimin hüquqlarının (hakimin hüquqi statusunun) tənzimlənməsi barədə aktların hüquqi məkana gətirilməsi faktiki olaraq artıq baş vermişdir və hazırda əsas məsələ məhkəmə özünüidarəetmə orqanı tərəfindən müvafiq aktların qəbulu üzrə prosedurların qanunvericilikdə müəyyən edilməsidir ki, bu da hakimin müstəqilliyinin, onun hüquqi müdafiə təminatlarının artmasına gətirib çıxarır. Bu olmadıqda onun sərbəst şərh imkanları genişlənir və nəticədə hakimlərin fəaliyyətinə birbaşa və ya dolaylı təsir etmək üçün şərait yaranır ki, bu da şübhəsiz, hakimlərin müstəqilliyi barədə konstitution prinsiplə ziddiyyət təşkil edir” [8, s. 50].

“Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 17.1-ci maddəsinə görə, “Məhkəmə-Hüquq Şurası baxılan məsələlər üzrə qərarlar qəbul edir” [3]. Məhkəmə-Hüquq Şurasının qərarları açıq səsvermə yolu ilə iclasda iştirak edən şura üzvlərinin sadə səs çoxluğu ilə qəbul olunur və Məhkəmə-Hüquq Şurasının iclasına sədrlik edən axırıncı səs verir.

Məhkəmə-Hüquq Şurasının qəbul etdiyi qərarların müxtəlifliyini nəzərə alaraq həmin qurumun normativ xarakterli aktlarının digər fərdi aktlardan (o cümlədən intizam icraatı üzrə qərarlardan) dəqiq fərqləndirilməsi olduqca vacibdir. Bu baxımdan “Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən normativ xarakterli aktların hazırlanması və qəbul edilməsi Qaydaları”nın təsdiq edilməsi barədə Məhkəmə-Hüquq Şurasının 20 dekabr 2011-ci il tarixli qərarının əhəmiyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bu Qaydalar “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 16 fevral tarixli 384 nömrəli Fərmanının 3-cü hissəsinə əsasən hazırlanmışdır və Məhkəmə-Hüquq Şurasının normativ xarakterli aktlarının hazırlanması və qəbul edilməsi qaydalarını müəyyən edir. Həmin Qaydaların 1.2-ci bəndinə görə, “Şuranın normativ xarakterli aktları qanunvericiliklə ona həvalə edilmiş

vəzifələrin həyata keçirilməsi və nizamlanması məqsədi ilə Şura tərəfindən qəbul edilmiş, məhdud subyektlər dairəsi üçün məcburi davranış qaydalarını əks etdirən və dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulmuş rəsmi sənəddir. Şuranın normativ xarakterli aktları qərar formasında qəbul edilir. Lakin Şuranın intizam icraatı üzrə qərarları, həmçinin digər konkret (birdəfəlik) təşkilati, sərəncamverici tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədi ilə qəbul edilən aktlar normativ xarakterli hesab olunurlar” [4].

Müvafiq Qaydaların 3.1-ci bəndinə görə, Şuranın normativ xarakterli aktları Şuranın iclasında, açıq səsvermə yolu ilə sadə səs çoxluğu ilə qəbul edilir və Şuranın sədri tərəfindən imzalanır. Bu zaman Məhkəmə-Hüquq Şurasının iclasına sədrlik edən axırıncı səs verir. Bütövlükdə bu Qaydaların qəbul edilməsini yüksək qiymətləndirməklə yanaşı, burada qanunvericilik texnikası baxımından ciddi qüsurun olmasını da qeyd etmək lazımdır. Belə ki, həmin Qaydaların məhz Məhkəmə-Hüquq Şurasının özü tərəfindən təsdiq olunmasını düzgün hesab etmirik. Bu hüquqi aktın Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən deyil, məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin təminatçısı rolunda çıxış edən ölkə başçısının fərmanı ilə təsdiq olunması daha məntiqli görünür. Qeyd etmək lazımdır ki, məhz ölkə başçısının fəaliyyəti sayəsində son illər ərzində burada bəzi nailiyyətlər əldə olunmuşdur. Belə ki, “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 03 aprel 2019-cu il tarixli Fərmanının 5.4-cü bəndində Məhkəmə-Hüquq Şurasına tövsiyə edilmişdir ki, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində aşkarlığın və qərəzsizliyin daha dolğun şəkildə təmin edilməsi məqsədilə bəzi sahələrdə (məhkəmə qərarlarının elektron qaydada dərc edilməsi, məhkəmələrdə işlərin təsadüfi və avtomatik şəkildə elektron qaydada bölüşdürülməsi və qeyri-prosessual münasibətlərin yolverilməzliyinin təmin edilməsi) “Məhkəmələr və hakimlər haq-

qında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə məhkəmələrin riayət etməsinin mütəmadi monitorinqini aparsın [2].

Təqdirəlayiq haldır ki, Məhkəmə-Hüquq Şurası bu tövsiyələri nəzərə alaraq hüquqi aktların hazırlanması və tətbiqi sahəsində olan qüsurların aradan qaldırılması məsələsinə də diqqət yetirmişdir. Belə ki, Məhkəmə-Hüquq Şurasının 2020-ci il 29 fevral tarixli 1 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Məhkəmələr tərəfindən maddi və prosessual hüquq normalarının tətbiqində sistemli xarakter daşıyan nöqsanların müəyyən edildiyi sahədə məhkəmələrin fəaliyyətinin monitorinqinin aparılması Qaydası” böyük əhəmiyyətə malikdir. Orada məhkəmələr tərəfindən maddi və prosessual hüquq normalarının tətbiqində sistemli xarakter daşıyan nöqsanların aşkar edildiyi sahədə məhkəmələrin fəaliyyətinin monitorinqinin aparılması qaydası müəyyən edilir.

Həmin Qayda hazırlanarkən Avropa Hakimlərinin Məşvərət Şurasının (Consultative Council of European Judges) “Qanunun vahid formada tətbiqində məhkəmələrin rolu”na dair 2017-ci il 10 noyabr tarixli 20 sayılı Rəyində [10] əks olunmuş standart və tövsiyələr nəzərə alınmışdır. Adıçəkilən Qaydanın 3.1-ci bəndinə görə, “monitorinqin keçirilməsi zamanı Plenumun qərarının ümumiyyətlə tətbiq olunub-olunmaması, tətbiqin tamlığı, təfsirin düzgünlüyü, izahlardan veriləndən fərqli yanaşmalar müəyyən edildikdə, bunların əsaslandırılıb-əsaslandırılmadığı qiymətləndirilir” [5].

Hal-hazırda hüquq normalarının tətbiqi sahəsində məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi zamanı sistemli xarakter daşıyan nöqsanlara yol verilməməsi üçün Plenumun qərarının məhkəmələrdə tətbiqi təcrübəsi ilə əlaqədar aparılmış monitorinqin nəticələri arayışla rəsmiləşdirilir. Ali Məhkəmənin Aparatı tərəfindən tərtib edilən bu arayış Ali Məhkəmənin müvafiq kollegiyasında müzakirə olunur və onun sədri tərəfindən imzalanır. Arayışda Plenumun qərarının məhkəmələrdə tətbiqi təcrübəsi ilə

əlaqədar mövcud vəziyyəti əks etdirən təhlil və qiymətləndirmə aparılır, müvafiq təkliflər verilir.

Azərbaycan Respublikasında məhkəmə hakimiyyətinin təşkili və fəaliyyətinin tənzimlənməsi çoxsaylı hüquqi aktlar vasitəsilə həyata keçirilir və bu sahədə aşağıdakı qanunvericilik aktlarının vahid sistemi mövcuddur:

- dövlət hakimiyyətinin tərkib elementi olan məhkəmə sisteminin təşkili və fəaliyyətinin strukturunu və ümumi prinsiplərini təsbitləyən məhkəmə quruluşu haqqında qanunvericilik;

- ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi baxımından məhkəmələrin fəaliyyət qaydasını müəyyən edən mühakimə icraatı haqqında qanunvericilik;

- məhkəmə orqanlarının fəaliyyətini reallaşdıran və hakim səlahiyyətlərinə malik olan şəxslərin hüquqi vəziyyətinin xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirən məhkəmələr və hakimlər haqqında qanun;

- məhkəmə orqanlarının ölkə büdcəsindən maliyyələşdirilməsini təmin edən qanunvericilik aktları.

Müasir dövrdə məhkəmə özünüidarəetməsinin göstərilən orqanının qeyri-prosessual fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsinin gələcəkdə dövrün tələbləri nəzərə alınmaqla daha da inkişaf etdirilməsinə ehtiyac duyulur. Bununla əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi və Azərbaycan Respublikasının Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən qəbul olunan normativ xarakterli aktların işlənib hazırlanması, qanunvericiliyə uyğunluğunun hüquqi ekspertizası, rəsmi dərci və dövlət qeydiyyatı ilə bağlı qanunvericilik müddələrinin təkmilləşdirilməsi təklif edilir.

Sonda xüsusilə qeyd etmək istəyirik ki, məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyəti və hakimlərin statusunun hüquqi tənzimlənməsi üzrə Məhkəmə-Hüquq Şurasının səlahiyyətləri

məhkəmələrin və hakimlərin müstəqilliyinin məhdudlaşdırılmasına gətirib çıxarmamalıdır. Hesab edirik ki, bu sahədə ən mühüm müddəalar normativ xarakterli aktlarla deyil, bilavasitə Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən edilməlidir. Təsadüfi deyil ki, hakimlərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üzrə ən əhəmiyyətli müddəalar birbaşa “Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında” Qanunla müəyyənləşdirilir. Məsələn, həmin Qanunun 13.3-1-ci maddəsinə görə, “hakimin (ilk dəfə hakim təyin edilmiş şəxslər istisna olmaqla) fəaliyyətində peşəkar çatışmazlıqlar, o cümlədən məhkəmələrin fəaliyyətinin monitorinqi nəticəsində maddi və prosessual hüquq normalarının tətbiqində sistemli xarakter daşıyan nöqsanlar aşkar edildikdə, onun fəaliyyəti Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən müəyyən olunmuş vaxtda təkrarən, lakin 6 aydan tez və 2 ildən gec olmamaqla qiymətləndirilir. Təkrar qiymətləndirmə zamanı hakimin fəaliyyətində yenidən peşəkar çatışmazlıqlar aşkar edildikdə, onun səlahiyyətlərinə “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada vaxtından əvvəl xitam verilir”. Bundan fərqli olaraq hakimin müstəqil fəaliyyətinə birbaşa təsir göstərməyən qiymətləndirmə qaydaları və metodologiya “Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 13.4-cü maddəsi ilə Məhkəmə-Hüquq Şurasına həvalə olunmuşdur. Bu cür yanaşmanın məntiqi nəticəsi olaraq Azərbaycan Respublikası Məhkəmə-Hüquq Şurasının 2020-ci il 06 mart tarixli 2 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Hakimlərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi Qaydaları” hakimlərin fəaliyyətinin, o cümlədən məhkəmə sədrlərinin, sədr müavinlərinin və məhkəmə kollegiyaların sədrlərinin məhkəmə fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı işinin qiymətləndirilməsi qaydalarını və metodologiyasını müəyyən edir [1].

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Hakimlərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi Qaydaları // Azərbaycan Respublikası Məhkəmə-Hüquq Şurasının 2020-ci il 06 mart tarixli 2 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir: [Elektron resurs]/URL: <https://e-qanun.az/framework/44796>

2. “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı // 03 aprel 2019-cu ildə qəbul edilmişdir, № 604: [Elektron resurs]/URL: <https://e-qanun.az/framework/41813>
3. “Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu // 28 dekabr 2004-cü il ildə qəbul edilmişdir, № 818-IIQ (9 iyun 2023-cü il tarixdə edilmiş dəyişikliklər): [Elektron resurs]/URL: <https://e-qanun.az/framework/7303>
4. “Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən normativ xarakterli aktların hazırlanması və qəbul edilməsi Qaydaları”nın təsdiq edilməsi barədə Məhkəmə-Hüquq Şurasının qərarı // 20 dekabr 2011-ci ildə qəbul edilmişdir: [Elektron resurs]/URL: <https://e-qanun.az/framework/22777>
5. “Məhkəmələr tərəfindən maddi və prosessual hüquq normalarının tətbiqində sistemli xarakter daşıyan nöqsanların müəyyən edildiyi sahədə məhkəmələrin fəaliyyətinin monitorinqinin aparılması Qaydası”nın təsdiq edilməsi barədə Məhkəmə-Hüquq Şurasının qərarı // 29 fevral 2020-ci il: [Elektron resurs]/URL: <https://e-qanun.az/framework/44776>
6. Абдулин Р.С. Дискуссия об организационных моделях отечественного судебного управления // Genesis: исторические исследования, – 2014, № 5, – с. 93-110.
7. Абдулин Р.С. Формирование и развитие судебного управления в России с 1917 до середины 1990 годов. – Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, – 2013. – 282 с.
8. Ермошин Г.Т. Акты органов судейского сообщества // Российская юстиция, 2010, №7, с. 44-50.
9. Михайловская И.Б. Суды и судьи: независимость и управляемость. – М.: Проспект, – 2010. – 128 с.
10. Opinion № 20 (2017) The role of courts with respect to the uniform application of the law: [Electronic resource] / URL: https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/vys_20.pdf

Турабова Сюмбюль Фаиг гызы

РЕШЕНИЯ НОРМАТИВНОГО ХАРАКТЕРА СУДЕБНО-ПРАВОВОГО СОВЕТА

РЕЗЮМЕ

В статье отмечается, что в аспекте эффективности судебной власти, наряду с наличием законодательных актов об организации и деятельности судов, необходима и правовая регламентация вопросов формирования и управления судейского корпуса со стороны органа судебного самоуправления.

С учетом разнообразия принимаемых Судебно-Правовым Советом решений указываются отличия актов нормативного характера данного органа от индивидуально-правовых актов (включая его решения по дисциплинарному производству).

Автор также предлагает усовершенствовать законодательные положения, связанные с принятием, проведением их правовой экспертизы на соответствие нормативно-правовым актам, официальным опубликованием и государственной регистрацией актов нормативного характера Конституционного Суда и Судебно-Правового Совета Азербайджанской Республики.

Turabova Sumbul Faiq

DECISIONS OF NORMATIVE CHARACTER OF THE JUDICIAL-LEGAL COUNCIL

SUMMARY

It is noted that in terms of the effectiveness of the judicial power, along with action of legislative acts on the organization and activities of the courts, it is also necessary to legally regulate the formation and management of the judicial corps by the judicial self-government body.

Taking into account the variety of decisions made by the Judicial-Legal Council, the author deals with the differences between the acts of a normative character and individual legal acts (including its decisions on disciplinary proceedings).

The author also argues the need to improve the legislative provisions regarding the adoption, conduct of legal expertise for compliance with normative legal acts, official publication and state registration the acts of a normative character of the Constitutional Court and the Judicial-Legal Council of the Republic of Azerbaijan.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: 23.02.2024
Təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 25.02.2024
Çapa qəbul olunma tarixi: 28.02.2024